

SNELLER, SLORDIGER OF JUIST SCHERPER VRAGEN BIJ COMPUTEREND CREATIEF SCHRIJVEN

SIENEKE DE ROOIJ

Creatief schrijven *onder invloed* van de computer en het internet; dat klinkt als een nieuwe schrijversdrug. Vroeger dronken die schrijvers toch altijd zo veel? Wellicht is geen enkele kunstvorm zo veelomvattend beïnvloed door de digitalisering als het schrijven. Ook professionals in andere kunstsectoren herkennen ongetwijfeld de grote veranderingen in de schrijfwereld, en zien vergelijkbare processen in hun kunstdisciplines. Hoe heeft de digitalisering het werkveld van schrijfdocenten en niet-professionele schrijvers in de kunsteducatie en actieve kunstbeoefening beïnvloed?

SCHRIJVEN IN BITS EN BYTES

In de wereld van de kunsteducatie en amateurkunst zijn schrijfdocenten en vrijetijdschrijvers (niet-professionele schrijvers) actief in alle genres. Zij doen hun voordeel met de technische ontwikkelingen en verheugen zich erover dat hun werk makkelijker wordt. Maar ook het omgekeerde komt voor: de techniek wordt juist vervloekt, omdat men er niet goed mee overweg kan, er tijd mee kwijt is die van het schrijven afgaat of omdat men bang is om steeds weer nieuwe technieken te moeten leren.

De digitale beïnvloeding van het schrijven is al bijna dertig jaar bezig en verandering blijft natuurlijk niet eeuwig nieuw. Wat moeten we nog zien als nieuw en wat is al lang ingeburgerd? Wat is er in de afgelopen periode eigenlijk precies gebeurd?

Zelf publiceren

De grootste winst voor de schrijvers zelf is het gemak waarmee iedereen nu kan *self publishen*, niet alleen op papier, maar als e-books, op sites en social media, in games en apps.

Tegelijk moeten we ons verdiepen in de gevolgen voor het auteursrecht, nu Google boeken digitaliseert en op internet toegankelijk maakt. E-books zijn te kopiëren en worden illegaal doorverkocht. Twee generaties zijn er inmiddels aan gewend geraakt dat informatie en ook kunst gratis beschikbaar zijn, eenvoudig te downloaden, en zij vinden dat dit materiaal ook hergebruikt mag worden, zonder bronvermelding of vergoeding. De eerste decennia internetverkeer hebben hen erin getraind om op die manier te denken en te handelen; het blijkt nu een beetje laat om deze mentaliteit nog bij te sturen. De muziekindustrie heeft daarvan de eerste wrange vruchten geplukt, maar heeft nieuwe verdienmodellen ontwikkeld om met creatief werk opnieuw geld te kunnen verdienen.

Sommige uitgevers vermoeden dat het boek voorgoed verloren zal gaan, en zetten vol in op de vernieuwingen. Andere geloven dat niet, maar moeten wel hun omzet stevig bewaken. Auteurs krijgen steeds meer mogelijkheden om op andere manieren te publiceren, maar moeten zelf ook meer bijdragen op het gebied van pr en marketing. Royalty's worden kariger, auteurs delen hun 10% van de verkoopprijs meer dan vroeger met

'Ik schrijf zeker makkelijker door het gebruik van de computer. Ik maak wel notities met de hand, zoals een bepaald schema of wat me te binnen schiet. Maar het echte schrijven doe ik veel minder met de hand. Met de computer gaat het allemaal sneller. Alhoewel ik het nalezen van het scherm als minder prettig ervaar, dan heb ik liever papier in mijn handen en in die print zet ik met de pen mijn

veranderingen. Bij het typen heb ik het gevoel dat ik mijn gedachten via mijn vingers naar het document overbreng. Ik voel de woorden dus letterlijk uit mijn vingers vloeien ... Handmatig bezorgt het me schrijverskramp, dus voor mij: lang leve de computer.'

Anneke Koehof, niet-professioneel schrijver

illustratoren. En de bibliotheken lenen nu ook e-books uit, waardoor auteurs minder aan directe inkomsten binnen krijgen. Daar staat tegenover dat auteurs zelf meer invloed hebben op wat, hoe en waar zij publiceren.

MEER RUIMTE OM TE SCHRIJVEN

'Het eindproduct zal niet veel verschillen, handgeschreven of digitaal, uiteindelijk is het toch een middel om tekst vast te leggen. Wat wel een groot verschil maakt, is de wetenschap of een tekst uiteindelijk op papier of digitaal zal worden gepubliceerd. Bij publicatie op papier (krant, magazine) ben je gebonden aan een woordenaantal en moet het stuk passen binnen het thema, genre en gedachtegoed van dat medium. Elk medium heeft een vaste publicatietermijn (wekelijks, maandelijks) en zijn constructie van uitbetaling (een vast bedrag per woord of artikel). Bovendien is vaak de toezegging vereist dat een eenmaal gepubliceerd stuk niet zomaar elders nog gepubliceerd mag worden. Het voordeel van internet is dat een aantal van deze beperkende regels vervallen. De lengte van een stuk maakt niet meer uit, de pagina van een site kan eeuwig doorgaan. Dit zorgt ervoor dat je bij het schrijven van journalistieke stukken meer de diepte in kunt gaan, niet beperkt door ruimte. En omdat er geen deadline is dat de persen moeten gaan

draaien, kun je een stuk publiceren op het moment dat jij het af hebt. Uiteraard kunnen bovenstaande twee punten ook in je nadeel werken, door de oneindigheid die op de loer ligt. Meer discipline dan wel begeleiding is hiervoor wel noodzakelijk. Desalniettemin biedt het vooral ruimte voor diepgravender en tijdrovender stukken.

Daarbij hoeft je minder rekening te houden met de context van je medium. Je hoeft niet te passen binnen de denkbeelden van het NRC, Margriet of De Groene. Er ontstaan steeds meer platforms waar je zelf kunt publiceren en zo worden de genres niet opgelegd, maar creëren ze zichzelf. Je bent niet gebonden aan publicatie op één medium, maar kunt met volledig behoud van je auteursrechten publiceren en naar eigen inzicht delen. Deze vrijheid en transparantie leiden ertoe dat ik als journalist beter nadenk over wat ik wil schrijven en hoe ik dit de wereld in wil brengen, in plaats van naar de pijpen van een hoofdredacteur te hoeven dansen.'

Yvonne Kruijer, journalist en schrijver

Conserveren

Het bewaren van tekst is beïnvloed door digitalisering. Het Letterkundig Museum moet het in de toekomst zonder handschriften van schrijvers doen. Schrijvers beseffen dat hun digitale werk door verouderende dragers soms ontoegankelijk wordt. Wie heeft niet de ervaring van verloren documenten, alleen doordat de techniek is veranderd? En hoe terecht is ons vertrouwen op de cloud als het Grote Archief waarin alles voor eeuwig zuurvrij blijft opgeslagen?

ALLES ZIT OOK IN MIJN HOOFD

'In een schrift schrijf ik elk idee voor een hoofdstuk of een passage daarvan op. Waarom weet ik niet, maar ik nummer elk idee. Daarna woordvelden bij elk idee, in handschrift, kan ik lekker letterlijk om het onderwerp heen cirkelen.

Omdat ik slordig schrijf, krijg ik dan behoefte alles op de laptop te zetten in Pages van Apple. Dit biedt ook de mogelijkheid documenten te bewaren en

nieuwe versies steeds een nieuwe naam of nieuw nummer te geven. Van die mogelijkheid maak ik eigenlijk bijna nooit intensief gebruik. Ik vind het niet erg als versies weg raken, ik heb neem ik aan, alles ook in mijn hoofd zitten. Als ik alles heb, wat nog tijden kan duren, want steeds krabbel ik weer iets bij in mijn schrift, ga ik orde aanbrengen.'

Aukje Trotsenburg, cursiste schrijfworkshops

VIA @SIXWORD KUN
JE AAN SCHRIJF-
WEDSTRIJDEN VAN
6-WORD-STORIES
MEEDOEN, EEN GENRE
DAT ZONDER TWITTER
NOOIT ZO POPULAIR
ZOU ZIJN GEWORDEN

Excelleren

Wedstrijden en podia zijn van alle tijden. Tegenwoordig is het ons door de mogelijkheid om bijdragen aan wedstrijden digitaal in te zenden wel héél makkelijk gemaakt om mee te doen. Tegelijk maakt het zo gecreëerde massa-aanbod het noodzakelijk om de omvang van inzendingen te beperken. Korte verhalen worden zo noodgedwongen steeds korter en wedstrijden voor romans zeldzamer en alleen toegankelijk voor enkele professionele schrijvers. Via @Sixword kun je aan schrijfwedstrijden van *6-word-stories* meedoen, een genre dat zonder Twitter nooit zo populair zou zijn geworden. Je digitale tekst op een forum plaatsen om deze te laten beoordelen door een jury of *peer group* is zó snel te doen dat het de vraag is of je product nog wel zo interessant is om te laten beoordelen. Internet maakt alles korter, en dat geldt vooral voor geschreven tekst.

COMPUTERS EN HET SCHRIJFPROCES

Veel kwesties gaan over de omstandigheden waaronder je schrijft en over de mogelijkheden van digitale eindproducten. Daarnaast blijft de vraag interessant hoe het schrijven zelf verandert. Zo vereisen samen schrijven, online schrijven en het produceren van interactieve fictie nieuwe schrijfgewoonten, zoals meer invloed van anderen toelaten. Lezen op een beeldscherm vereist kortere teksten. Bijna alles wat op internet wordt gepubliceerd, wordt in de redactierondes in kortere zinnen en kortere alinea's opnieuw geordend. Daarmee verandert dus ons taalgebruik. Veranderen denkprocessen daardoor mee? Welke invloed heeft het dat het handschrift steeds minder wordt gebruikt? Wat betekent dat voor hersenactiviteit en voor creativiteit? Wordt taalgebruik slordiger omdat mensen op de autocorrect vertrouwen? Schrijven ze sneller met toetsenborden? Vinden ze de eerste versie sneller goed genoeg, of nodigt de computer juist uit tot eindeloos herschrijven, omdat de tekst er sowieso altijd goed uit blijft zien? Is het moeilijker om het manuscript los te laten als je er steeds aan door kunt werken, ook nadat je het aan je meelezers hebt afgestaan? De discussie is in volle gang, maar diepgravend onderzoek naar deze en andere vragen staat nog in de kinderschoenen.

TUSSENTIJD

In de tv-documentaire *Kijken in de ziel/Schrijvers* interviewt Coen Verbraak Kees van Kooten. Kees vertelt over de vroegere wachttijd bij het klas-sieke knippen en plakken van zijn werk: 'Ik zie nog de Gluton staan en de schaar liggen en de Tipp-Ex, om teksten te verknippen en anders op nieuwe vellen te plakken [...]. De denktijd die dat opleverde noem ik de

tussentijd, die op alle fronten weg is. Vroeger moest ik bij een correctie met Tipp-Ex met dat kwastje dertig seconden wachten tot dat droog was. Ja, dan kon je extra denken.'

Coen Verbraak: 'Schreef je toen beter?'

Kees van Kooten: 'Nou, dat is een goeie vraag. Ik denk wel eens dat ik verhalen met de typemachine beter heb gedaan dan nu. Zorgvuldiger, doorleefder.'

DE SCHRIJVER DIE DE
WERELD LIEGT, HEEFT
MEER SPANNENDE
MOGELIJKHEDEN DAN
VROEGER

Invloed van de technologie

Naast de techniek van het schrijven, die iedere vijf jaar drastisch verandert, is er natuurlijk ook de invloed van de technologie op de inhoudelijke kant van het schrijven. Het gaat niet alleen om de activiteit van woorden vastleggen, maar van de denkprocessen die hieraan voorafgaan en erdoor worden opgeroepen. Schrijven is zowel proces, activiteit als product. Het nieuwe schrijven leidt tot nieuwe producten en die leiden weer tot nieuwe vormen, en dus nieuwe manieren van denken. Een voorbeeld is het appbook *Bitterveld* van Liesbeth Eugelink, waarin je via de kaart van Berlijn kriskras door een literair verhaal dwaalt.

De meesten zijn zich bewust van de technische gevaren waarvan we de gevolgen niet meer kunnen doorgronden, dus ook niet meer beheersen. Kunstenaars vermaken zich daarmee: de roman *De Cirkel* van Dave Eggers schetst een maatschappij waar we al middenin zitten, nu onder meer Google en Facebook ons leven volledig in kaart hebben en daar commercieel gebruik van maken. De psychologie van de mens is overgeleverd aan techniek en ook schrijvers van vandaag leren daarmee te leven, in praktische én creatieve zin. De schrijver die de wereld liegt, heeft meer spannende mogelijkheden dan vroeger.

Het Literaire Werk 2.0

In Nederland heeft het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW) samen met de Universiteit Antwerpen een onderzoek in gang gezet. *Het Literaire Werk 2.0* onderzoekt de schrijf- en bewaargewoontes van hedendaagse literaire schrijvers. De onderzoekers onder leiding van Floor Buschenhenke starten vanuit de vraag: handschrift of computer? Wat zou het betekenen als mensen hun handschrift verliezen, zowel voor het bewaren van teksten en de verschillende versies als voor de hersenactiviteit en creativiteit van de auteurs? Tommie Wieringa verzette zich al hevig tegen het plan om op Finse scholen het schrijven af te schaffen en alles op tablets te gaan doen. Velen vragen zich af of we een nieuw tijdperk ingaan nu literaire schrijvers niet meer met de hand schrijven, en hoe hun werk bewaard zal blijven.

Het onderzoek bevat een groot opgezette enquête die ruim 160 schrijvers hebben ingevuld. Daarnaast bevat het een literair experiment: vier schrijvers schreven drie maanden lang en lieten daarbij hun hele schrijfproces vastleggen. Ook rapporteerden ze zelf over hun beleving van het experiment: schrijven terwijl je digitaal op de vingers

wordt gekeken. Een vermakelijk verslag van deze zenuwslopende periode staat op de site van *Het Literaire Werk* 2.0.

Een verslag van de uitkomsten uit de schrijversenquête is te vinden op de site van het Huygens Instituut. Het verbaast dat weinig schrijvers al specifieke schrijverssoftware gebruiken, aangezien dit goede gereedschappen zijn om je onderzoek te bewaren, het werk te structureren, het overzicht te houden en orde te scheppen. Als schrijvers ergens last van hebben, dan is het wel van uitdijende Word-documenten waarin het lastig knippen en plakken wordt!

De conclusies uit de enquête over schrijverswerkwijzen zijn voor veel schrijvers herkenbaar: 'Opvallend is dat deze schrijvers grotendeels digitaal werken, maar toch zeer gehecht zijn aan pen en papier, bijvoorbeeld voor het maken van aantekeningen. Ondanks het ruime aanbod aan tekstverwerkingssoftware schrijft 91% in Microsoft Word. Er worden veel kladversies bewaard, net als men voor de komst van de pc deed, al gaat dit vandaag de dag vaak onbewust, door middel van automatische back-ups. Een derde van de auteurs deelt fragmenten van het werk-in-wording online.'

SCHRIJFPROCES

'Ik heb de indruk dat de computer – als herschrijven al gebeurt, want beginners hebben nu net zo weinig zin in herschrijven als vroeger – eerder tot herschrijven uitnodigt. Ik kan me geen cursist heugen die een geschreven tekst in handschrift inleverde, met de computer gebeurt dat wel. Dat sluit ook aan bij mijn eigen ervaring: ik begon pas plezier te krijgen in herschrijven door de komst van de computer.'

Margriet van Bebber, dichter en docent creatief schrijven

'Voor het eindproduct maakt het geen verschil, maar de weg ernaartoe is anders. In de ruim vijftien jaar dat ik nu als tekstschrijfster werk, zijn de handmatige en digitale werkwijze naar elkaar toe gegroeid. Waarbij ik als ik vast zit, behoefte heb aan ordening of mijn gedachten echt vrij wil laten gaan, nog altijd de handmatige werkwijze prefereer. Via de computerende werkwijze kom ik denk ik wel sneller to the point.'

Hennie van de Kar, tekstschrijfster

ANDERE BELEVING

'Ik denk zelf dat schrijven met een pen een heel andere beleving is dan gebruik maken van een laptop. Deels omdat je letterlijk met je rechterhand (of linker) schrijft en het iets anders in je hersens teweegbrengt.

Maar wat ik ook prettiger vind met een pen is dat je doorhalingen kan maken die je nog eens terug kunt lezen, ook al gebruik je ze niet meer. Met een laptop is alles wat fout is gelijk gewist, terwijl je het achteraf gezien misschien prima zou kunnen gebruiken.

Ik doe zelf het ochtendschrijven en heb dat een tijdje op de computer gedaan. Maar ben toch teruggegaan naar handwerk en dat voelt veel persoonlijker, zo is mijn ervaring.

Ik mijmer op een rustige plek met een notitieboekje bij de hand. Soms wordt het al een schets van een verhaal. Thuis zet ik het op de computer en merk ik vaak dat ik zo beter tot een rond verhaal kan komen. De computer is voor mij wel een hulpmiddel, maar pas in een later stadium.'

Jittie Hieminga, cursiste schrijfworkshops

DIGITALE LESMODELLEN

De educatieve aspecten van het schrijven staan direct onder invloed van technologie. Lesgeven in creatief schrijven verandert mee, sinds cursisten online kunnen deelnemen aan groepen creatief schrijven. Ook kunnen ze in persoonlijke coachingstrajecten gewoon thuis of overal ter wereld hun ontwikkeling vormen. Vandaag de dag kun je deelnemen aan cursussen waarbij ook deelnemers in Mumbai en Oxford hun huiswerk inleveren. Cursussen waar je eigenlijk niet hoeft te weten waar de docent zich bevindt, en je de andere cursisten niet live zult ontmoeten. Wat betekent deze ontwikkeling voor cursisten, docenten, kunstcentra, schrijfscholen, podia en evenementen? Docenten die met hun cursisten in een online-leeromgeving communiceren, geven heel anders les dan degenen die met een groep rond de tafel zitten. Het leveren van feedback op schrift is van oudsher al een ander proces dan onder vier ogen. Nu moet ook nog bewaakt worden hoe cursisten elkaar onderling van commentaar voorzien, met alle gevaren van ongenuanceerd reageren en misverstanden van dien.

Kunnen aanbieders en afnemers van kunstlessen nog wel wijs uit het enorme aanbod online? Hoe hanteren docenten hun beoordelingscriteria? Ook kunsteducatie op school wordt gemoderniseerd. Wat betekent het voor docenten op basisscholen als creatief schrijven wordt beoefend op iPads of smartphones? Hebben ze daarvoor de juiste lesmaterialen? Wat betekent het voor de kinderen, en voor de ouders? En wat betekent het voor de output: de eindproducten, ook die van andere kunstdisciplines? Hiermee houden ook educatieve uitgeverijen zich bezig. Discussie over de teloorgang van het handschrift schuilt altijd onder de oppervlakte. Op een dieper niveau gaat het daarbij om manieren van informatieverwerking, leerstrategieën en de werking van de hersenen.

Digitale docenten en mediawijs lesgeven

Zelf geef ik, als docent creatief schrijven, niet alleen les aan vrijetijdsschrijvers, maar ook aan schrijfdocenten in spe. Mijn aanbevelingen aan schrijfdocenten gaan vaak over het beheersen van de digitale middelen voor schrijvers. Ik vind dat we ons niet alleen

WAT BETEKENT HET
VOOR DOCENTEN OP
BASISSCHOLEN ALS
CREATIEF SCHRIJVEN
WORDT BEOEFEND OP
IPADS OF SMARTPHONES?

meer met de inhoud van het schrijven moeten bezighouden. Zoals ik al stelde: schrijven is zowel proces als product. Het is goed om cursisten of studenten ook te helpen met het verkennen en gebruiken van alle digitale middelen die schrijvers tegenwoordig ter beschikking staan. Snel een website maken, software voor beeldbewerking en andere media handig gebruiken, en eigen e-books of *printing on demand* zijn nog maar de eerste digitale vaardigheden die je als schrijver onder de knie zou moeten krijgen. Ik pleit ervoor dat docenten creatief schrijven zich hierin scholen of bijscholen, om hun cursisten te kunnen ondersteunen bij een zo gevarieerd mogelijke productie.

Cursisten vragen mij vaak naar de mogelijkheden om bij een uitgever terecht te komen. Voor veel amateurschrijvers ligt die lat te hoog. Maar wat zij zelf kunnen produceren met de moderne middelen is vaak heel bevredigend, zolang ze de weg maar weten te vinden. Wanneer wij onze cursisten kunnen helpen met publicaties, van bedrukte pen of poëzieposter tot Facebookgroep en interactieve websites – én de verbinding met andere kunstdisciplines – dan inspireren nieuwe vormen ook hun creatieve proces.

Ik vind dat docenten hun cursisten een stap voor moeten zijn. Digitale ontwikkelingen zijn het gereedschap van ons vak. Het zou merkwaardig zijn als docenten beeldende kunst de nieuwste kunstenaarsmaterialen niet zouden beheersen, maar bij schrijfdocenten komt het nog vaak voor dat hun digitale vaardigheden achterlopen. De ontwikkelingen gaan snel en je moet tijd investeren om software en community's te verkennen. Sommige systemen verouderen waar je bij staat. Andere bestaan in duizend varianten (dagboeksoftware, software voor korte filmpjes). En ook hier loert altijd de argwaan voor de 'ongrijpbare bewaarbaarheid' van opgeslagen werk. Toch vind ik het een goede mentaliteit als schrijfdocenten zoveel mogelijk onderzoekend met digitale ontwikkelingen omgaan. Vergeet daarbij niet: docenten kunnen daarover ook veel leren van hun eigen cursisten. Precies zoals het hoort in onze tijd van ruimhartig delen en zoveel mogelijk verbindingen leggen.

Met dank aan: Floor Buschenhenke, onderzoeker Huygens Instituut; Yvonne Kruipers, schrijver; Margriet van Bebber, Thomas van Aalten en Ellen Stoop, schrijvers/dichters en schrijfdocenten; Hennie van de Kar, tekstschrijver; Aukje Trotsenburg, Anneke Koehof en Jittie Hieminga, niet-professionele schrijvers en schrijfcursisten.

LITERATUUR

Bruijn, P. de, Buschenhenke, F. & Kegel, P. (z.d.). *Het Literaire Werk 2.0*. www.literatuurmuseum.nl/artikelen/het-literaire-werk-20; (z.d.) *Vragenlijst Het Literaire Werk 2.0. De resultaten*; Literatuurmuseum. (z.d.). *Vier Schrijvers*. www.literatuurmuseum.nl/verhalen/vier-schrijvers

Dean Clark, M., Hergenrader, T., & Rein, J. (Eds.) (2017). *Creative Writing Innovations. Breaking boundaries in the Classroom*.

Eugelink, L. (2015). *Bitterveld*. [App book].

Gier, T. de. (2013, 5 november). Schrijven aan de rand van internet. *Vrij Nederland*, www.vn.nl/schrijven-aande-rand-van-internet

Harper, G. (2015). Creative Writing in the Age of Synapses. In: M. Dean Clark, T. Hergenrader & J. Rein- (Eds.), *Creative Writing in The Digital Age. Theory, Practice, and Pedagogy*. Bloomsbury Academic.

Verbraak, C. (2016). *Kijken in de ziel: Schrijvers*. www.ntr.nl/Kijken-in-de-Ziel/55/detail/Kijken-in-de-ziel-Schrijvers/VPWON_1251929#content [Op 18 min. 45 sec. Kees van Kooten over 'tussentijd'].

The WIDE Research Centre Collective. (n.d.). *Why Teach Digital Writing?* <http://kairos.technorhetoric.net/10.1/coverweb/wide/introduction.html>